

Mobilizace hospodářství Německé říše za první světové války

☆ cs.topwar.ru/217992-mobilizacija-jekonomiki-germanskoj-imperii-v-period-pervoj-mirovoj-vojny.html

Viktor Birjukov

31. května 2023

Velká válka, později nazývaná první světová, byla výsledkem složitého prolínání ekonomických, geopolitických, diplomatických, ideologických, psychologických a národnostních faktorů. Svým požadavkům podřídila ekonomiku, státní a politické instituce, kulturu, společenské vědomí a psychologii, každodenní život obrovských mas lidí. Bylo do ní zapojeno 38 států s 1,5 miliardou obyvatel, do aktivních armád vlády bylo mobilizováno 73 milionů lidí, z toho asi 10 milionů bylo zabito a 20 milionů bylo zraněno. Dalších 5 milionů zemřelo hladem a nemocemi.

Většina velmocí byla přitom v roce 1914 přesvědčena, že válka bude prchavá a skončí vítězstvím jejich země. Vojenské taktice všech velmocí stále dominovala myšlenka, že za současných podmínek žádná válka nemůže trvat dlouho. Změna technologického vybavení

armád však učinila zbytečnými všechny dosavadní operačně-taktické konstrukce, na nichž byly založeny koncepce vedení prchavých, mobilních válek.

Nemožnost dosáhnout vítězství v krátké době vyvolala otázku interakce mezi frontou a týlem, armádou a ekonomikou zcela jiným způsobem. Je například příznačné, že Německo vstoupilo do první světové války prakticky bez významných zásob surovin pro výrobu výbušnin a věřilo, že munice, která je k dispozici ve skladech, je poměrně dostačující ke splnění úkolů nastíněných v Schlieffenově plánu. Jak bude fungovat ekonomika v extrémních podmínkách vleklé války? Nikdo se nad touto otázkou vážně nezamýšlel [1].

Jak poznamenává britský historik Basil Liddell Hart:

„V myšlence krátké války je třeba hledat důvody relativně malé pozornosti věnované ekonomice. Málokdo si uvědomoval, že dnešní národy jen stěží vydrží dlouhé měsíce napětí války velkého rozsahu – světové války. Náhrada komodit (potraviny) a kapitálu, náhrada a výroba střelných zbraní, to vše byly problémy, které byly studovány pouze na papíře. Všechny státy zapojené do války, s výjimkou Británie a Německa, se mohly živit samy. Nedostatek zásob domácí produkce v Německu by se mohl stát vážným pouze v případě, že by se boj vlekl roky. Na druhou stranu byla Británie odsouzena k hladomoru do 3 měsíců, pokud by ji nepřítel dokázal odříznout od zámořských zdrojů zásobování [3].

V tomto materiálu se pokusíme odpovědět na otázky – jak bylo hospodářství Druhé říše připraveno na velkou válku? V jakém stavu vstoupila do války a jak byla přestavěna? Jak účinná byla opatření přijatá vedením císařské říše k převedení ekonomiky na vojenskou úroveň?

Stav hospodářství Německé říše v předvečer první světové války

---

Německá říše byla v předvečer první světové války velmocí s nejdynamičtěji se rozvíjejícím hospodářstvím – pokud do roku 1900 činil její podíl na světové průmyslové výrobě pouze 16 %, pak do roku 1910 z hlediska průmyslového rozvoje byla říše na druhém místě. ve světě po Spojených státech. Obecně objem průmyslové výroby v letech 1893-1914. vzrostl téměř o polovinu. Tempo růstu průmyslového produktu bylo asi 4 % ročně. Od roku 1870 do roku 1914 se počet obyvatel Druhé říše zvýšil o 65 %, rozpočet německé armády se od roku 1879 zvýšil 35krát a celkový objem průmyslové výroby se od 1890. let 5. století až do začátku Velké války ztrojnásobil [XNUMX].

Těžební průmysl v Německu se umístil na prvním místě v produkci národního hospodářství, zaměstnával 2,5 milionu pracovníků. Uhelný průmysl byl třetí největší na světě po Spojených státech a Anglii. Německo krátce před válkou vytěžilo 277 milionů tun uhlí, o něco méně než Anglie (292 milionů tun). Německo bylo po Spojených státech druhým největším producentem železné rudy s produkcí 1913 milionů tun v roce 28,6. Druhá říše měla také druhou největší produkci železných kovů na světě.

Jak poznamenávají historici, v předvečer Velké války vedla Německá říše téměř ve všech průmyslových odvětvích – od farmacie po automobilovou techniku a byla průkopníkem i v sociální oblasti (zdravotní pojištění a penzijní programy). Dávky sociálního zabezpečení byly na dnešní poměry stále nízké, ale významné a především ojedinělé v mezinárodním měřítku.

Die deutsche Sozialversicherung steht in der ganzen Welt vorbildlich und unerreicht da.

Die Krankenversicherung

Bei ihrer Einführung im Jahre 1885 rund 10 Millionen Menschen sagten dankbar: Seit der Krankenversicherungsbank von 1913 erreicht sie sich sogar auf etwa die doppelte Anzahl.

1885 1900 1913

Für ärztliche Hilfe und Heilmittel wurden 285 18 Millionen Mark aufgewendet, dagegen im Jahre 1913 371

Invaliden-Fürsorge

10 Millionen Invaliden der Arbeit wurde in den Jahren von 1903 bis 1913 eine Summe von 1900 Millionen Mark bewilligt.

Neben der Unterstützung im Invaliditätsfall hat Deutschland durch den Gewerbechutz auch vorzügliches Gelingen erzielt.

11 Milliarden Mark wurden in der deutschen Arbeiterversicherung-Sozialfürsorge in der Zeit von 1885 bis 1913 aufgewendet.

	Deutschland	England	Frankreich
Krankenversicherung 1912 in Beiträge in Millionen Mark	464	besitzt ähnliche Einrichtungen erst seit Mitte 1912	41
Leistungen " " " "	426		24
Verhältnis von Leistung zu Beitrag	92%		59%
Leistung pro Fall in Mark	65		40

Altersversicherung

Bei der Errichtung dieses Zweiges der Sozialversicherung hat das Alter auch für den deutschen Arbeiter seine Schwächen verloren.

460 1/2 Millionen Mark kamen in der Zeit von 1901 bis 1913 224 000 Altersrentnern zugute. Versichert sind 16 Millionen.

Hinterbliebenen-Fürsorge

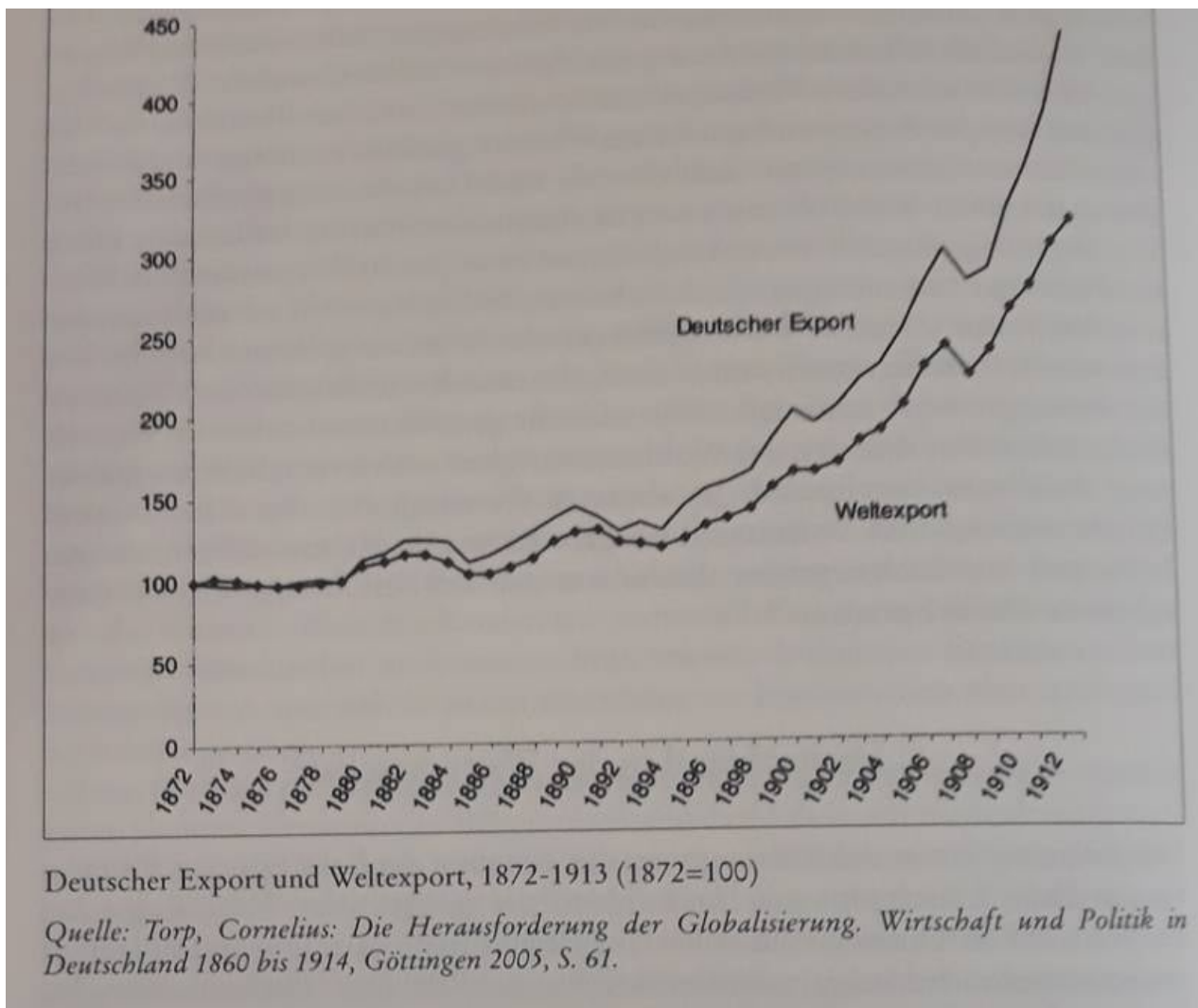
ist ein neuer Zweig der Arbeiter- und Angestellten-Fürsorge (seit 1912)

Alle diese Massnahmen haben zu verfrühter Arbeitsfreudigkeit und Leistungsfähigkeit der deutschen Arbeiterschaft geführt.

Plakát o úspěších německého systému sociálního zabezpečení, 1913

Všechny britské pokusy zmařit vzestup německého průmyslu měly malý účinek. Vynucená ochranná známka „Made in Germany“, která měla původně varovat britské spotřebitele před nákupem „německého odpadu“, se nakonec stala známkou kvality [4]. Jak poznamenává německý historik Werner Plumpe, ve světovém obchodu, který se aktivně rozvíjel až do roku 1914, hrálo Německo vedoucí roli, v neposlední řadě proto, že německý zahraniční obchod se vyvíjel rychleji než světový obchod jako celek [4].

Německý export a světový export, 1872–1913

„Německo se stalo nejmocnější mocností na kontinentu v roce 1871, když pod Bismarckem porazilo Francii. V roce 1914 se Berlín proměnil v Atény celého světa: lidé sem přicházeli, aby se učili novým myšlenkám – ve fyzice, filozofii, hudebním umění, technice. Pojmy "hertz", "roentgen", "max", "diesel" vznikly zde a bez nich si nelze představit moderní život. Tři členové britského kabinetu, který v roce 1914 vyhlásil válku, studovali na německých univerzitách... Centrální mocnosti byly blízko vítězství v horách italské fronty díky vynálezu Ferdinanda Porscheho s pohonem všech čtyř kol (tehdy Volkswagen a mnoho dalších). V roce 1914 se z obřích komínů na nebi nad Porúřím a Saskem kouřilo stejně jako v britském Manchesteru [6]“,

píše zejména historik Norman Stone.

Německo bylo přitom v předvečer první světové války po Belgii zemí nejvíce závislou na zahraničním obchodu v Evropě. Vyvezla již čtvrtinu celkového produktu, zatímco Spojené státy vyvezly jen asi 6 % a Anglie a Francie každá asi 15 % [4].

Struktura zahraničního obchodu Druhé říše se změnila směrem charakteristickým pro moderní průmyslový stát. Vývoz surovin (dřevo, uhlí, vlna atd.) rostl pomalu a nakonec dosáhl pouze 15 %. Zároveň se zvýšil vývoz hotových výrobků z 1,4 miliardy marek v roce 1880 na 5,4 miliardy marek v roce 1913 a vývoz polotovarů ze 462 milionů na 2,15 miliardy marek [4].

Pokud mluvíme o vojenském průmyslu, pak byl obecně připraven vyhovět potřebám frontové linie ve válečném měřítku. Před začátkem války v Německu bylo 16 státních vojenských továren, včetně: tří střelných prachů, čtyř zbraně, tři nábojnice, tři trubice a tři pistole. Kromě uvedených továren vyrábělo vojenský materiál mnoho soukromých továren Krupp. Během války se navíc měly do výroby nábojů zapojit podniky civilního průmyslu.

Nicméně ani armáda, ani (zejména) civilní hospodářství Německa nebyly připraveny na dlouhou válku. Stejně jako zbytek světových mocností.

Mobilizace hospodářství Druhé říše v letech 1914–1916

Plakát o úspěších německého systému sociálního zabezpečení, 1913

Jak poznamenal historik Andrey Zaionchkovsky, do roku 1914 plán války, máme-li na mysli program činnosti celého státu v období obrany se zbraněmi v rukou jeho životních zájmů, který je podporován ekonomickými a politickými opatřeními, do roku XNUMX neexistovala v žádné z evropských mocností. Dohoda a Centrální mocnosti, pokud se připravovaly na válku, ji dělaly s očekáváním, že bude krátká.

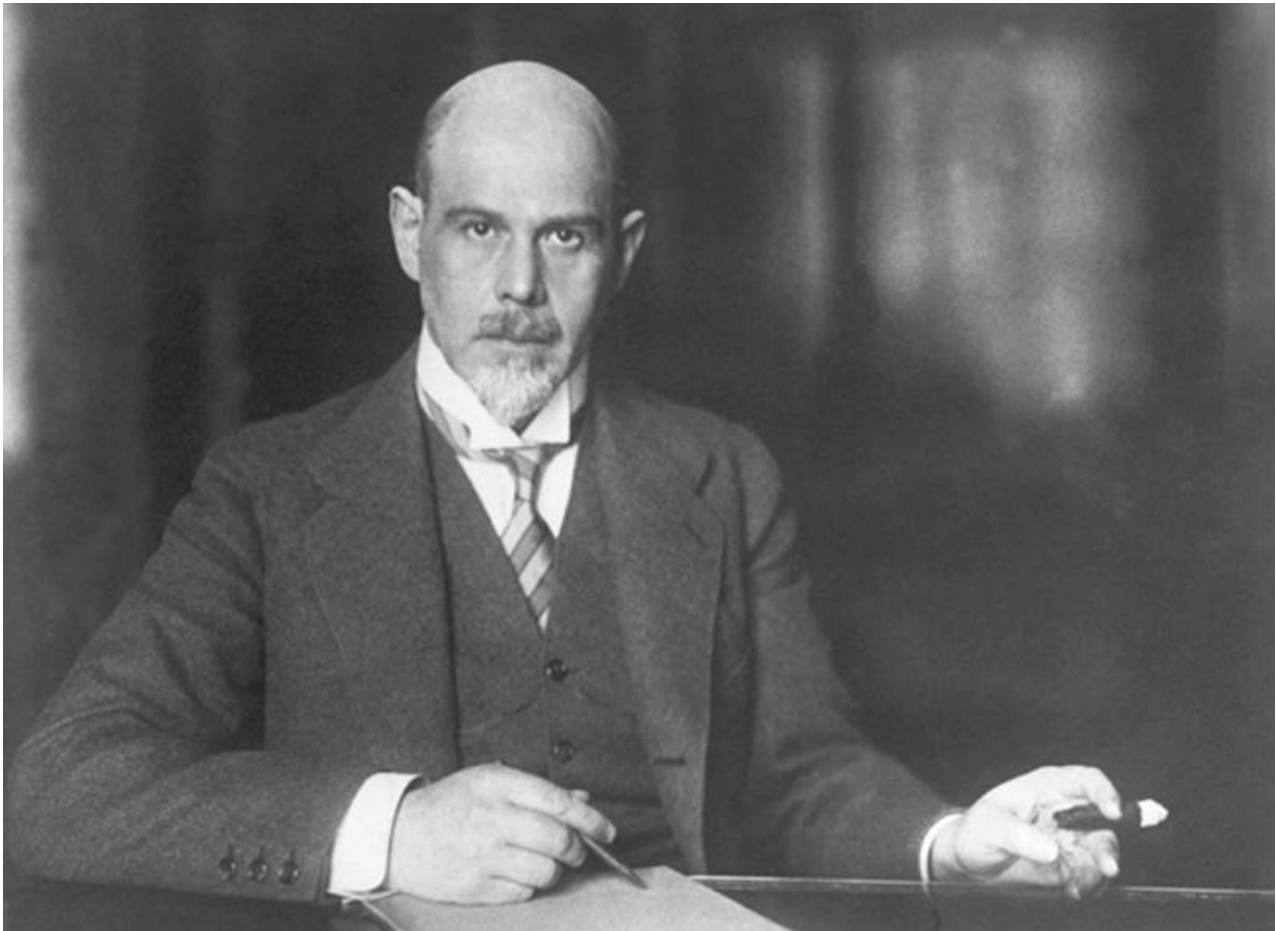
Podle historiků nejlépe vypracovaný plán operací patřil Německu a pokrýval obrys jeho počátečních vojenských operací. Ekonomický plán budoucí války v Německu začal teprve v roce 1913 [2]. Hospodářská situace Německa (nejistota vlastních zdrojů na jedné straně a válka na dvou frontách na straně druhé) byla taková, že vyžadovala co nejrychlejší dosažení rozhodujících výsledků ve válce.

Kolaps vojenských plánů na západní a východní frontě a vypuknutí zákopové války postavily ekonomiku a finance Německa do obtížné pozice. Světová válka se stala opotřebovací válkou pro císařskou říši. Potřeba válečných prostředků převyšovala všechny předválečné výpočty. Válka přerušila tradiční zahraniční ekonomické vazby Německa, především se zeměmi dohody, které v roce 1913 představovaly 80 % jeho dovozu a 67 % jeho vývozu.

Značné potíže pro Němce způsobila ekonomická blokáda zahájená britským námořnictvem Flotila. Průmysl přišel o stálý přísun strategických surovin, zejména železné rudy, kterou Němci dováželi ze Švédska. Potravinová bezpečnost země také zůstala ve válečných podmínkách velmi zranitelná [7].

Vláda viděla východisko v mobilizaci ekonomiky pro vojenské potřeby s pomocí státního mechanismu. V roce 1914 bylo na pruském ministerstvu války vytvořeno speciální oddělení pro vojenské suroviny, v jehož čele stál významný průmyslník Walter Rathenau (1867–1922). Ve vedení katedry byli významní představitelé průmyslu a bank [7].

Význam jeho aktivit pro udržení schopnosti Německé říše vést válku v moderním Německu je vysoce ceněn. Má se za to, že bez Rathenau by Druhá říše stěží byla schopna vést válku proti Dohodě déle než rok, vzhledem k tomu, že německé vedení na začátku první světové války vycházelo ze strategie rychlé porážky nepřítele a proto nepřipravil dostatečné zásoby surovin nezbytných pro dlouhou válku.

Rathenau a jeho oddělení se na základě zákona o „hospodářské mobilizaci“ zabývali účtováním a distribucí disponibilních zásob surovin, zjišťováním jejich potřeb a vyhledáváním dalších zdrojů. Byl zaveden zákaz vývozu nejdůležitějších druhů surovin, polotovarů a hotových výrobků; zjednodušený dovoz potravin. Oddělení regulovalo ceny za suroviny, krmiva a potraviny i za zboží každodenní potřeby. V září 1914 byla se stejnými cíli založena akciová společnost „Military Metal“ s kapitálem více než 6 milionů marek [7].

Během prvního roku a půl války měla státní regulační opatření pozitivní vliv na vojenský průmysl. Výroba letadel, granátů, pušek se zvýšila 1,5krát, zbraní a kulometů - 3,5krát. Potřeby války na dvou frontách a potřeba vyzbrojit spojence však převyšovaly možnosti německého průmyslu. Vojenská výroba si vyžádala obrovské finanční výdaje, které z velké části hradil stát [7].

Koncem roku 1914 - začátkem roku 1915 začaly všechny válčící země pociťovat krizi vojenských dodávek a hlad po granátech, nicméně v různých armádách se tento problém řešil různými způsoby. Je třeba poznamenat, že v Německu, navzdory blokádě a monstrózní spotřebě granátů během „Verdunského mlýnku na maso“ organizovaného Erichem von Falkengainem, byl hlad po granátech pociťován v menší míře než v jiných mocnostech. Nejvážněji byl v tomto období pociťován v ruské armádě.

Mnohem horší než s válečným hospodářstvím, které bylo vesměs vybudované docela kompetentně, to v Druhé říši bylo s civilním hospodářstvím, a zejména v potravinářském průmyslu. Před válkou Německo dovezlo 2 miliony tun pšenice, 225 110 tun masa a tuku, 135 30 kusů živého dobytka a 40 1916 tun mléčných výrobků. Kvůli blokádě klesl dovoz potravin o 34–54 %. Zároveň se snížil objem zemědělské výroby v zemi. Produkce pšenice se tak v roce XNUMX snížila o XNUMX%, brambor - o XNUMX% ve srovnání s předválečným obdobím.

Nedostatek potravin vedl k zavádění státních regulačních opatření a zemědělské výroby. V souvislosti s potravinovou krizí byl zaveden nucený příděl potravin, podle kterého byl výrobce povinen veškeré přebytečné potraviny odevzdat státu [7].

Počátkem roku 1915 se objevily karty na chléb, které se pak rozšířily na mléko, tuky, vejce, cukr, brambory atd. Stanovování norem spotřeby se stalo v kompetenci místních úřadů, takže objem

vydáváných výrobků se lišil podle města. V Berlíně se začínalo přidělováním 2 kg chleba na týden nebo 220 g mouky na osobu a den. Během války byly normy neustále redukovány [9].

Tažení v letech 1914-1915 odhalilo skutečné rozměry světové války a poznamenalo další etapy jejího vývoje. Jak poznamenávají historici, odhodlání Velké Británie zlomit vojenskou a námořní moc Německa jako nejnebezpečnějšího soupeře o nadvládu na mořích bylo jasně odhaleno. Vzhledem k ekonomické situaci muselo Německo vést krátkou rozhodující válku podle Schlieffenova plánu operací. Ale neuspěl a Anglie toho obratně využila a postavila akční plán Dohody na pomalém vyčerpání německé energie [2].

Přechod k totální válečné ekonomice podle Ludendorffova a Hindenburgova plánu

---

Po rezignaci Ericha von Falkenhayna z postu náčelníka generálního štábu nastoupil na jeho místo Erich Ludendorff, který si v raných fázích války získal pověst talentovaného vojevůdce díky tomu, že se mu podařilo zajmout belgického Lutych a později úspěšně bojoval na východní frontě, kde velel společně s Hindenburgem. Ludendorff měl špatný vztah s císařem Wilhelmem II., ale byl nucen ho snášet. Obecně vrchní vojenské velení postupně převzalo moc do svých rukou, aktivně zasahovalo jak do definování vojensko-politických cílů, tak do řešení otázek ekonomické podpory války.

V srpnu 1916 předložilo vrchní velení požadavek na intenzifikaci průmyslu, známý jako „Hindenburgův program“. Zajišťoval okamžité řešení celé řady problémů - podle tohoto programu se měla zdvojnásobit výroba nábojnic a minometů, ztrojnásobit zbraně a kulometry. Ludendorff a Hindenburg navíc požadovali, aby byly lidské zálohy poslány do aktivní armády a zároveň poskytl vojenskému průmyslu kvalifikovanou pracovní sílu.

V rámci „Hindenburgova programu“ 5. prosince 1916 přijal Reichstag zákon „O pomocné vlastenecké práci“. Podle zákona mohly všechny kategorie pracovníků ve vojenské výrobě přejít na jinou práci pouze se svolením zástupce vojenského oddělení. Stávky byly přísně zakázány. Zákon také zavedl pracovní službu pro muže ve věku od 16 do 60 let. Do vojenských továren bylo z aktivní armády vráceno 125 tisíc kvalifikovaných dělníků-specialistů [7].

„Hindenburgský program“ v roce 1917 byl splněn, u některých druhů zbrojní výroby dokonce překročen. V důsledku toho se výroba granátů zvýšila 1914krát ve srovnání s rokem 15, těžkých děl - 20krát, lehkých - 200krát a kulometů - 230krát [2].

Realizace tohoto plánu podle historika Olega Plenkova vyústila ve vysoce efektivní vojenskou ekonomiku, byl to jakýsi „ekonomický zázrak“, který umožnil po 2,5 letech války provést silnou reorganizaci, modernizaci a přezbrojení vojenského hospodářství. Walter Rathenau sehrál v této optimalizaci a racionalizaci obrovskou roli. V důsledku těchto proměn frontovní vojáci nevěřili svým očím – nepřátelská výhoda v dělostřelectvu tál jako sníh na slunci [8].

Včasné a rigidní přidělování potravin, surovin pro průmysl, plánované začátky v hospodářství, důsledné řízení mobilizace průmyslu pro potřeby fronty – to vše sehrálo důležitou roli v tom, že Němci byli doslova obklíčeni nepřáteli a boj s téměř celým světem, vydržel tak dlouho. V roce 1917 bylo 75 % průmyslové produkce využito pro vojenské potřeby.

Zkušenosti s plánováním německé válečné ekonomiky udělaly na Lenina velký dojem. Spolu s bismarckovskou tradicí státního socialismu byla tato německá zkušenost během války odhadována německými nacionalisty pro její revoluční dopad na vědomí vyšší než Velká francouzská revoluce. Německé válečné hospodářství bylo ve skutečnosti prubířským kamenem socialismu, což vážně přispělo k posílení mýtu národního socialismu [8].

Situace v civilním hospodářství však byla složitá a z tohoto důvodu ekonomika jako celek nemohla uspokojit válečné potřeby. Civilní průmysl, zemědělství a infrastruktura byly v hluboké krizi. Neúspěch sklizně brambor v roce 1916 (jeho produkce byla více než poloviční a pšenice - o 1/3) vedl k hrozně "zimě rutabaga". Od roku 1917 se denní dávka mouky na osobu snížila na 170 g.

Na začátku roku 1918 způsobila izolace Německa od okolního světa akutní nedostatek potravin, surovin a umělých hnojiv. Pokles zahraničního obchodu, zejména exportu, pokles zlatých rezerv, růst veřejného dluhu a inflace snížily známku o 30 %. Železniční a silniční doprava byla opotřebovaná a na její obnovu nebyly finanční prostředky a síly [2]. Ekonomická situace Dohody, i když obtížná, byla stále mnohem lepší než situace Centrálních mocností.

Německá armáda a posily nestačily, protože lidské zdroje byly ve skutečnosti vyčerpány. Vojáků byl katastrofální nedostatek – při měsíčních ztrátách 100 tisíc vojáků pokrylo doplňování pouze 75 % těchto monstrózních ztrát [8].

Navzdory tomu, že nástupem Hindenburga a Ludendorffa do vojenského vedení se zdálo, že německé fronty zkameněly a miliony francouzských, anglických a ruských armád nemohly nic dělat, se vstupem do války Spojených států převaha ozbrojených sil začala stále více narůstat ve prospěch Dohody. Po řadě neúspěchů německých jarních ofenziv pak úspěšný průlom 9. srpna 1918 rakouským sborem generála Monashe a opět další porážka Rakouska-Uherska, Bulharska a Turecka, která otevřela cestu do Říše od r. týl došli Ludendorff a Hindenburg k závěru, že je nutné válku ukončit [8].

20. září 1918 Hindenburg a Ludendorff autoritativně prohlásili císaři, že je nutné okamžitě uzavřít příměří, protože strategický průlom na západní frontě je možný každým okamžikem. V době příměří a poté míru se vojenské velení naivně domnívalo, že tímto způsobem bude možné zachránit armádu [8].

Závěr

Navzdory tomu, že Německá říše dokázala úspěšně postavit své hospodářství na válečný základ a vyrobila potřebné množství techniky, granátů atd., ze strategického hlediska se situace, ve které

se Druhá říše nacházela, jevila jako neperspektivní. Německo a Centrální mocnosti měly mnohem méně materiálních a lidských zdrojů než Entente.

Nejvážnější problémy měli Němci v civilním hospodářství, zejména v potravinářském průmyslu, protože císařská říše byla silně závislá na zahraničním obchodu. Jako jasný důkaz stojí za zmínku, že v důsledku nemocí způsobených podvýživou se úmrtnost žen v roce 1916 zvýšila o 11,5 % a v roce 1917 o 30,4 % ve srovnání s předválečnými údaji.

Přesto ani po vstupu USA do války v roce 1917, kdy do Evropy přicházelo každý měsíc 120-140 tisíc yankeeských vojáků, se německá fronta zcela prolomila. Na konci války měli Němci v záloze 184 divizí a 17 divizí proti 205 a 103 v tomto pořadí: dva němečtí vojáci představovali tři nepřátele. Tato přesila posílila v německé armádě pocit, že jde o nejlepší armádu na světě a první světová válka to plně potvrdila [8].

Němci se nejen úspěšně bránili, ale prováděli i aktivní útočné operace. Kupodivu, ale v březnu 1918 v Berlíně věřili ve vítězství více než v srpnu 1914, protože v důsledku březnové ofenzívy v roce 1918 se u Arrasu vytvořila díra 20–25 km: pokud by Němci měli rezervy, pro Entente stalo by se něco špatného.

Obecně, jak správně poznamenává historik Oleg Plenkov,

„Němci častěji vyhrávali bitvy, ale prohráli válku, protože jak první světová válka, tak druhá světová válka nebyly války vojenských dovedností, jako války minulé, ale byly to bitvy o materiální a lidské zdroje, což je výhoda německých odpůrců jak v první, tak během druhé světové války byla zcela zřejmá“ [8].

Reference

[1]. První světová válka a osud evropské civilizace / Ed. L. S. Belousová, A. S. Manykina. – M.: Moskevské univerzitní

nakladatelství, 2014.

[2]. Zayonchkovsky AM První světová válka - Petrohrad: Polygon Publishing House LLC, 2002.

[3]. Basil Liddell Hart. 1914. Pravda o první světové válce. – M.: Eksmo, 2009.

[4]. Plumpe, Wernere. „Eine Weltmacht? Die ökonomische Entwicklung Deutschlands von 1870 bis 1914" // "Das Deutsche Kaiserreich 1890-1914", Hrsg. proti. Bernd Heidenreich u. Sonke Neitzel, 2011.

[5]. Golikov S. D., Palamar E. S., Zvenger D. S. Rysy hospodářství Německé říše během první světové války. [Elektronický zdroj] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-ekonomiki-germanskoy-imperii-v-period-1-oy-mirovoy-voyny>.

[6]. Kámen N. První světová válka: Stručný historie / normanský kámen; překlad z angličtiny. I. V. Lobanová. – M.: AST: AST Moskva, 2010.

[7]. Dějiny Německa: učebnice: ve 3 sv. / Pod celkovou. vyd. B. Bonwecha, | Yu V. Galaktionova I - M .: KDU, 2008. - T. 2: Od vzniku Německé říše do počátku XXI. století.

[8]. Plenkov O. Yu. Katastrofa z roku 1933. Německá historie a nástup nacistů k moci. – M.: Veche, 2021.

[9]. Vyrupaeva, A.P. Dekáda sledů a rutabaga: Německo prizmatem hladového každodenního života první světové války a raného Výmaru (1914–1923) [Text] / A. P. Vyrupaeva // Bulletin Čeljabinské státní univerzity. - 2011. - č. 34. - S. 97–105.